

Razdoblje Austro-Ugarske i prve Jugoslavije

Zlata Živaković-Kerže

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

SRIJEMSKA ŽUPANIJA U DRUGOJ POLOVICI 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

(Osvrt na gospodarstvo i društveni život)

UDK 94(497.5 Srijem)"18/19"

Pregledni rad

Primljeno: 12. 2. 2010.

U radu je autorica nastojala, na temelju objavljene literature, novinske i arhivske građe, dati kraći osvrt na gospodarstvo i društveni život u Srijemskoj županiji. Pri tome se zadržala na drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća obrativši pozornost na veća srijemska središta uzgređice prateći navedene prilike i u ostalim srijemskim mjestima.

Ključne riječi: Srijemska županija, gospodarstvo, društveni život, druga polovica 19. stoljeće, početak 20. stoljeća, Vukovar, Ilok, Vinkovci.

Uvodne napomene

Nakon provedenog drugog popisa stanovništva¹ Srijemska županija je 1870. godine imala 107.546 stanovnika, od kojih je po vjeroispovijesti bilo 60.257 pravoslavnih, katolika je 40.276, grko-katolika 2.368, kalvina 2.216,

¹ Vodeći posebnu brigu o pučanstvu od 1857. službeno se i sustavno popisivalo čitavo žiteljstvo za cijelo područje Kraljevine Hrvatske. Zakon po kojem se stanovništvo moralo popisati proglašen je 23. ožujka 1857. godine. Po njemu je obavljen u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i po cijeloj Monarhiji, 31. listopada 1857. godine prvi točan popis stanovništva. Iako se popis trebao obnavljati svake šeste godine, iz prijelaznog, nedefiniranog odnosa Hrvatske i Slavonije prema Beču i Pešti, sljedeći popis raspisan je tek 31. prosinca 1869. godine i objavljen je na početku 1870. godine. Tijekom 19. stoljeća provedena su četiri popisa stanovništva. Popis iz 1880. godine proveden je u sklopu zagrebačkog Statističkog ureda, osnovanog 1875. Od potpisivanja Hrvatsko-ugarske nagodbe ulogu središnjeg Statističkog ureda za Hrvatsku u Slavoniju imao je Statistički ured u Budimpešti.

luterana 1.495 i 934 Židova.² U drugoj polovici 19. stoljeća, nakon provedene posljednje županijske upravne podjele izvršene 1886. koja je na snazi do 1918. godine, Srijemska je županija najveća u istočnom dijelu Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Imala je s upravnim općinama oko 400.000 stanovnika naseljenih u 10 kotareva, i to Vukovar s 26 upravnih općina, Irig s 19, Ruma, Stara Pazova i Zemun svaki kotar po 15 upravnih općina, Vinkovci, Županja i Šid svaki po 14 upravnih općina, Mitrovica 11 i Ilok 9 upravnih općina. U županiji su četiri grada – Mitrovica, Petrovaradin, Karlovc i Zemun³, koji je imao izdvojen položaj i status slobodnog kraljevskog grada. Ta je podjela rezultat sjedinjenja bivšeg vojnokrajškog područja. Središnja uprava Srijemske županije nalazila se u trgovištu Vukovaru, koji gradom postaje tek 25. studenoga 1919. godine kada je uspostavljeno Gradsko poglavarstvo. Središte županije imalo je tada Svrtište (hotel) „Lav“, a tu su i Javna županijska bolnica, uprava Parobrodarskog društva, oružnička postaja, odvjetnički uredi, veliki broj raznovrsnih trgovina i zanatskih radionica, kudeljara i predionica vune, tvornica cementa, tvornica soda-vode, tvornica žeste, uprava vicinalne (mjesne) željeznice Borovo – Rača, tiskare, nekoliko banaka i šteditonica, ljekarnica i drugo.⁴

Cjelokupno područje Srijemske županije, zahvaljujući položaju na podunavskom prometnom pravcu, susretište je naroda i religija, multinacionalna sredina u kojoj su kompleksna povijesna zbivanja modelirala naseljenost te gospodarske i društvene prilike.

² Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA), Fond 1967, Knjiga zapisnika Srijemske županije za godinu 1870.

³ Nakon mira u Požarevcu 1718. Zemun je bio potpuno spaljen i razrušen. S uspostavom austrijske vlasti dolazi pod vlast Dvorske komore u Beču. Deset godina potom Zemun je, kao i cijelo vlastelinstvo, potpao pod vlast njemačke grofovske obitelji Schönborn. Uspostavom Srijemske županije Zemun je 1745. došao pod njenu jurisdikciju. Proširenjem Vojne granice 1746. dio Schönbornskog vlastelinstva sa Zemunom kao i cijela slavonska i srijemska Posavina ulaze u njen sastav. Zemun je od tada izuzet iz županijske jurisdikcije i stanovništvo je potpuno potpalo pod vojnu vlast. Prema Regoulamentu od 29. srpnja 1747. na eskorporiranom slavonskom i srijemskom području uz Savu stvorene su 3 nacionalne pješadijske regimente (pukovnije): Petrovaradinska, Brodska i Gradiška te dvije husarske (konjičke) regimente: Srijemska i Slavonska. Zemun je bio uključen u Srijemsku husarsku regimentu i od 1749. imao status slobodnog vojnog komuniteta. Regimenta je imala štab u Banovcima i ukinuta je 1786. godine. Zemun je do 1869. bio pod upravom (jurisdikcijom) Banatsko-srpske zemaljske vojne komande do 8. lipnja 1871. kada je s Petrovaradinskom graničarskom regimentom i ostalim srijemskim komandama (Karlovcima i Petrovaradinom) došao pod Hrvatsko-slavonsku zemaljsku vojnu komandu u Zagrebu, pod kojom je ostao do 1881., tj. ukidanja Vojne granice. (Vidi opširnije: Lazar ČELAP, *Zemunski vojni komunitet (1717-1881.)*, Beograd, 1967., 1-25.)

⁴ Vlado HORVAT / Filip POTREBICA, „Uspon građanskog Vukovara 1850 – 1918. godine“, *Vukovar vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, (ur. Igor. Karaman), Zagreb, 1994., 182-184.

* * *

Gospodarstvo Srijemske županije, kao i u proteklom stoljeću, određeno je geoprometnim položajem, prirodnim bogatstvima, državnim i društvenim uređenjem te društvenim i političkim procesima. Naime, zbog povoljnog prirodno-geografskog položaja uz Dunav od 18. stoljeća pa nadalje Srijem, tj. srijemska mjesta privlačila su obrtnike i trgovce iz različitih europskih sredina. Nakon jozefinskog donošenja Patenta o toleranciji ostalih vjeroispovijesti naseljavaju se u Srijem pravoslavci, protestanti i Židovi. To je vrijeme u kojem se srpsko, njemačko i češko stanovništvo doseljava i nastanjuje, a i Mađari dolaze privučeni povoljnom kupovinom zemlje (između ostaloga i poticanjem politike peštanskih vlasti). Primjer tomu su Vukovar, Mitrovica, Ilok i Vinkovci⁵.

Trgovište Vukovar u cijelosti⁶ je po prvom popisu stanovništva 1857. godine imalo 6.183 stanovnika, i to 2.601 Hrvata, 1.737 Srba, 1.399 Nijemaca i Austrijanaca, 291 Mađara, 122 Židova i 33 Roma. Po vjeroispovijesti je bilo 4.296 pripadnika rimokatoličke, 1.749 pravoslavnih, 122 Židova, 13 kalvina i 3 luterana. Sljedeći popis raspisan je tek 31. prosinca 1869. i objavljen na početku 1870. godine. Tada je u Vukovaru živjelo 7.070 stanovnika u 1.311 kuća; u Starom Vukovaru u 1.125 kuća živjelo je 5.820 stanovnika, a u Novom Vukovaru 1.250 stanovnika nastanjenih u 186 naseljenih kuća. Po objavljenom popisu 31. prosinca 1880. u trgovištu je 7.139 stanovnika, i to 39% Hrvata, 35,78% Nijemaca, 18,69% Srba, 4,57% Mađara i 1,96% ostalih. U popisu objavljenom 10 godina potom 9.360 stanovnika iskazalo je 2.856 njemački jezik kao materinski, 2.397 hrvatski, 905 srpski, 401 mađarski, 34 češki, 14 slovački, 13 slovenski, 11 rusinski, 7 poljski i 9 stanovnika druge jezike.⁷ Manji dio stanovništva je zavičajno⁸, a veći nezavičajno pa se govorilo najviše njemačkim jezikom bez obzira na većinu „Iliraca“. Stoga je krajem 19. stoljeća novinar „Sriemskih novina“ zabilježio: „Tko ne zna zemljopis, a došao bi u Vukovar, mogao bi misliti da je došao u Frankfurt.“⁹ Zbog lakšeg

⁵ Gradom postaje 17. studenoga 1920. kada je i ustrojena gradska uprava. Prvi gradonačelnik bio je odvjetnik Đuro Topalović.

⁶ Stari Vukovar, smješten uz desnu obalu Vuke, i Novi Vukovar, na ušću uz lijevu obalu, dvije su zasebne općine sve do 1873. kada administrativno postaju jedna cjelina.

⁷ Rudolf HORVAT, *Srijem – naselja i stanovništvo*, (ur. Zlata Živaković-Kerže / Mira Kolar), Slavonki Brod, 2000., 279-291; Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, „Kretanje stanovništva do Prvoga svjetskoga rata“, *Vukovar vjekovni...*, n. dj., 202, 203; Mirko MARKOVIĆ, *Slavonija Povijest naselja i podrijetlo stanovnika*, Zagreb, 2002., 103.

⁸ Zavičajnost se u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji primjenjivala od 30. travnja 1880. kada je hrvatsko-ugarski kralj Franjo Josip I. proglasio „Zakon o uređenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“, a označavala je „uređen odnos administrativne jedinice i građanina iz te jedinice s obzirom na prava i dužnosti (biračko pravo, porezi, pristojbe) te pravo boravka.“

⁹ „Domaće vijesti“, *Sriemske novine*, br. 50, Vukovar, 25. 7. 1891.

sporazumijevanja i skladnijeg življenja domicilni Hrvati su nastojali što brže svladati njemački jezik, a pridošli Nijemci i Austrijanci učili su hrvatski. To je i vrijeme kada su javni službenici govorili njemački i latinski, a jedno vrijeme i mađarski. Svi su oni, postupno naučili i služili se ili razumjeli i hrvatski jezik. Po popisu iz 1910. u Vukovaru je 10.359 žitelja.¹⁰

Ilok je bilo lokalno središte istočnog dijela Srijema, prometno važan zbog riječnog prijelaza preko Dunava u susjednu Bačku u Mađarskoj. Po popisu iz 1857. imao je gotovo dva puta manje stanovnika od Vukovara. U 610 kuća stanovalo je 3.110 stanovnika, od toga 2.585 rimokatolika, 285 pravoslavaca, 137 luterana, 85 Židova, 19 kalvina i 3 grkokatolika. Po narodnosti većina su bili Hrvati i Srbi, izuzev 137 Slovaka, 20 Nijemaca i 10 Mađara. Popis stanovništva od 31. prosinca 1880. pokazuje da je u Iloku 3.489 stanovnika – 2.729 rimokatolika, 410 pravoslavanih, 226 luterana, 92 Židova, 25 kalvina i 6 grkokatolika. Deset godina potom u trgovištu je 4.219 žitelja, od kojih je 2.553 iskazalo hrvatski jezik kao materinski, 441 srpski, 515 njemački, 425 slovački, 262 mađarski, 9 rusinski, 8 češki, 5 slovenski, a jedan stanovnik poljski jezik kao materinski. Po popisu od 31. prosinca 1900. u mjestu je 4.260 stanovnika, a deset godina potom u Iloku je 4.809 stanovnika. Uslijed doseljavanja iz Mađarske Nijemaca, Mađara i Slovaka sve se više gubilo „nekadašnje čisto narodno obilježje“; hrvatskim materinskim jezikom govorilo je 2.726 stanovnika, 825 slovačkim, 566 njemačkim, 450 srpskim, 228 mađarskim, 7 češkim, 5 rusinskim i po jedan slovenskim i romskim jezikom.¹¹

Vinkovci su bili središte Brodske krajiške pukovnije koja je osim Vinkovaca i Broda na Savi (današnjeg Slavenskog Broda) obuhvaćala 94 sela i 5 zaselaka. Pukovnija je bila podijeljena na 12 satnija kojima su se sjedišta nalazila u Andrijevcima, Babinoj Gredi, Cerni, Drenovcima, Garčinu, Ivankovu, Nijemcima, Podvinju, Sikirevcima, Trnjanima, Vinkovcima i Županji. Imala je po prvom objavljenom popisu iz 1857. godine 7.056 kuća u kojima je stanovalo 73.038 stanovnika, od toga broja 66.821 rimokatolik, 5.429 je pravoslavanih, 698 evangelika i 27 grkokatolika. Rimokatolici su imali 29 župa, pravoslavni 6 parohija, a evangelici jednu župu. U Vinkovcima je po prvom popisu 628 kuća u kojima je stanovalo 3.113 stanovnika. Uz 2.489 rimokatolika bila su 422 žitelja pravoslavne vjere, 180 luteranske, jedan grkokatolik i jedan stanovnik kalvinske vjeroispovijesti. Popis iz 1880. iskazuje 5.277 stanovnika, od kojih je 2.441 žitelj govorio hrvatskim jezikom, 1.832 njemačkim, 587 srpskim, 266 mađarskim, 73 češkim, 30 slovenskim, 9 slovačkim, 2 rusinskim i 37 drugim jezicima. Po popisu objavljenom 31.

¹⁰ Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, „NA PODUNAVSKOM PROMETNOM PRAVCU. Osvrt na gospodarski razvoj Vukovara u 19. i na početku 20. stoljeća“, *Društvena istraživanja*, 17 (1-2), Zagreb, 2008., 137-139.

¹¹ R. HORVAT, *Srijem – naselja...*, n. dj., 93, 94; Zlatko VIRC, *Hrvatski sokol u sjeveroistočnoj Hrvatskoj*, Vinkovci, 1998., 12.

prosinca 1900. godine od 7.587 stanovnika 5.734 bilo je rimokatolika, 715 pravoslavnih, 512 Židova, 485 luteranske vjeroispovijesti, 117 kalvinske, 23 grkokatoličke i druge vjere jedan stanovnik. Deset godina potom u Vinkovcima je 9.220 stanovnika.¹²

Grad Zemun je 1850. je imao 1.730 kuća i 10.272 stanovnika, i to 8.620 domicilnih, a vojnika i doseljenih 1.652. Pri tome je domicilnih stanovnika u samom gradu 5.041, u Gornjoj varoši je 2.531, a u Franjin dolu 1.048. Po popisu iz 1863. u gradu je 9.620. Po vjeroispovijesti 4.883 pravoslavnih, 4.461 katolik, 211 Židova, 18 luterana i 446 ostalih. Kuća je tada bilo 1.841, i to 966 u gradu, 619 u Gornjoj varoši i 256 u Franjin dolu. U potonjim godinama broj katolika se povećavao, a broj pravoslavnih stanovnika smanjivao.¹³

Grad Mitrovica je početkom 20. stoljeća imao 11.518 stanovnika, i to 4.194 Srba, 3.152 Hrvata, 2.742 Nijemaca, 732 Mađara, 295 Rusina, 156 Slovaka i 247 ostalih.¹⁴

S tradicionalnih na nove puteve

U drugoj polovici 19. stoljeća pretežan broj stanovnika Srijema živio je od poljoprivrede, čak 78,82%. Prevladavao je mali i srednji posjed, a seljačke obitelji živjele su u kućnim zadrugama. Budući da je seljaštvo bilo siromašno i zemlju obrađivalo na ekstenzivan način, agrar i stočarstvo davali su slabe prinose. S druge strane je npr. vukovarsko vlastelinstvo u godinama nakon 1848. izgubilo velik dio zemljišta i kmetova kao radnu snagu te pod utjecajem potreba i mogućnosti proizvodnje za šire tržište do druge polovice 19. stoljeća prešlo na intenzivnu poljoprivredu i svojim primjerom poticalo i seoske proizvođače. U Srijemskoj županiji je 5,28% površine pod vinogradima pri tome su vinogradi u Iloku zauzimali tri kvadratne milje i 5.460 jutara, a u vukovarskom kotaru 1.647 jutara. Krajem 19. stoljeća Srijem je zahvatila filoksera i uništila vinograde. Tada su nestali vinogradi temeljeni na starim, domaćim, neotpornim loznim podlogama. Postupno će ih zamijeniti nove, prvenstveno američke sorte otporne na zaraze pa su seljaci u potonjih dva do tri desetljeća, tj. početkom 20. stoljeća, obnovili i oplemenili svoje vinograde. Voćarstvo je bilo osobito razvijeno, kao i pčelarstvo kojim se bavilo 25% srijemskog stanovništva. Budući da je Srijemska županija bila najrazvijenija glede svilarstva, uoči Prvoga svjetskog rata prednjačili su rumski i zemunski kotar te vukovarski u kojem se stanovništvo 22 općine bavilo tom gospodarskom granom. Bilo je razvijeno i peradarstvo, lov i ribolov, a razvoju srijem-

¹² R. HORVAT, *Srijem – naselja...*, n. dj., 245, 246.

¹³ L. ČELAP, *Zemunski vojni...*, 39, 40.

¹⁴ *Sremska Mitrovica*, Sremska Mitrovica, 1969., 123.

skog govedarstva, konjogojstva i svinjogojstva dalo je veliki doprinos vlastelinstvo Eltz. Istodobno je važna gospodarska grana i šumarstvo, napose i stoga što je Srijemska županija obilovala šumama. Većinu šuma činile su kvalitetne šume visokog uzgoja, u kojima su prevladavali hrast lužnjak, bukva i grab. Šumskom zakonskom odredbom iz 1871. općinske šume priznate su kao zajednički posjed svih stanovnika u mjestu, a na području Vojne granice šume su bile podijeljene u dva dijela, i to državi, te nešto više graničarima. Pri tome je u Srijemu značajno mjesto imala Krajiška imovna općina Vinkovci¹⁵. Drvo se najčešće koristilo kao ogrjev, građevinski ali i kao izvozni materijal, a činilo je osnovicu za izgradnju drvnih pogona, posebice pilana.¹⁶

U obrtničkoj proizvodnji je do sredine 19. stoljeća u potpunosti prevladavala ručna proizvodnja uz ulaganje malog kapitala. Obrtnici iz manjih srijemskih mjesta teško su se snalazili u konkurenciji s obrtnicima iz većih mjesta (npr. Zemuna, Karlovaca) koji su u proizvodnju ulagali više kapitala i uvodili strojeve. Osnivanjem Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju sa sjedištem u Osijeku započelo je suzbijanje cehovskih ograničenja te uvođenje slobodne konkurencije u proizvodnji i trgovini. Tomu su se protivili cehovi (ćurčije/krznari, kožari, kolari, čizmari, bačvari, njemački i mađarski postolari, remenari, kožuhari, užari, lončari, bravari, tesari, stolari, papučari, ribari, njemački i mađarski krojači), koji su otežano poslovali suočavajući se na tržištu s jeftinijom manufakturnom i industrijskom robom. Naizgled se stanje u obrtništvu poboljšalo početkom 1872. kada je stupio na snagu novi Obrtni zakon za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju koji je utvrdio slobodu obrta, ukinuo cehove, riješio neke organizacijske probleme i djelomice probleme osposobljavanja kadrova, iako i dalje obrtnicima nije garantirao socijalnu sigurnost. Bivši cehovski majstori nastojali su proizvoditi na novoj osnovi osnivajući obrtničke zadruge za pojedine vrste obrta ili, pak, na nacionalnoj odnosno na konfesionalnoj osnovi.¹⁷ Prema izvješćima Srijemske županije, u Vukovaru npr. sredinom 19. stoljeća djeluju 429 obrtnika (najbrojniji su ribari, opančari i lončari), a uoči Prvoga svjetskoga rata 509 obrtnika, trgovaca i krčmara. Veći dio obrtnika organiziran je u zadruge: zidarsko-tesarska (83 člana), ribarska (82 člana), lončarska (40 članova), mlinarska (40), krznarska (14) te hrvatska obrtnička zadruga (178 članova). Čaraparski obrt je od druge polovice 19. stoljeća povoljno napredovao pa je u

¹⁵ Ona je bila pravna osoba, udruženi vlasnik šuma dodijeljenih graničarima za njihove potrebe. Svrha poslovanja Krajiške imovne općine bila je da redovitim prihodima iz glavnica šuma, šumskog zemljišta i druge imovine podmiruju potrebe svoga članstva građevnim i ogrjevnim drvom i uzgrednim šumskim proizvodima.

¹⁶ V. HORVAT / F. POTREBICA, „Uspom građanskog Vukovara...“, n. dj., 188, 195; Igor KARAMAN, *Industrijalizacija građanske Hrvatska (1800 – 1941.)*, Zagreb, 1991., 35, 36; Mira KOLAR, *Svilarstvo u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007., 278-283.

¹⁷ V. HORVAT, *Obrt i trgovina u Vukovaru*, Vukovar, 2003., 61, 90, 91.

Vukovaru 7 čarapara. Većina je radila sama (u svojoj radionici) i proizvodila godišnje po 400 do 500 kg čarapa i pletenih polucipela od kupljene pređe.¹⁸ U potonjem razdoblju neki su obrti propali zbog konkurencije industrijske robe, a neki su potpuno (npr. čurčije, kožuhari, pojasari, gumbari) nestali jer se promijenio način odijevanja. Blizina Dunava i plovnost rijeke utjecali su da se u Vukovaru i Zemunu razvila brodogradnja; majstori grade čamce i lađe.¹⁹

Trgovački život mjesta uz Dunav (Iloka, Šarengrada, Vukovara, Zemuna i drugih) temeljio se na unutarnjoj pograničnoj trgovini sa susjednom Bačkom (sredina Dunava je „granica“ s Mađarskom) i na posredničkoj trgovini s okolnim srijemskim mjestima (Bapska, Tovarnik, Lovas, Negoslavci, Borovo, Pačetin, Babina Greda, Županja i druga mjesta). Pri tome npr. u Vukovaru „pogranična“ trgovina nije velikih razmjera jer nema izgrađenog mosta preko Dunava, a nije bilo ni skele, tj. stalnog prijevoza. Stoga su mađarski trgovci kao i stanovnici susjednih bačkih sela svake nedjelje plovili malim čamcima Dunavom s jedne obale na drugu, stizali u Stari Vukovar da nešto prodaju na sajmovima te potom u trgovinama kupe manufakturnu, kratkometražnu, galanterijsku i prehrambenu (špecerajsku) robu. Čamci bi uvijek bili prepunjeni robom pa je prijetila opasnost od prevrtanja čamaca i utapanja ljudi. Iako su vukovarski općinari nastojali organizirati stalni prijevoz s jedne strane obale Dunava na drugu, skela nije postavljena zbog kronične nestašice novca. Vukovar je i središte trgovine žitom. U njemu su trgovci ranije kupljeno i uskladišteno žito prodavali na veliko²⁰. Budući da se stanovništvo Srijema bavilo većinom poljoprivredom, bitan oblik trgovanja su stočni i robni sajmovi u Vukovaru, Vinkovcima, Županji, Šidu, Iloku, Mitrovici, Rumi, Irigu, Staroj Pazovi, Zemunu, Karlovcima i Petrovaradinu. Trgovci i veletrgovci trgovali su na sajmovima poljoprivrednim proizvodima, i to pšenicom, krupnim kukuruzom, merkantilnom zobi, ječmom, bijelim i žutim grahom te napolicom (smjesa od pola raži i pola pšenice). Tako se npr. na vukovarskom trodnevnom stočnom sajmu dva dana trgovalo konjima, roгатom stokom i svinjama, a treći dan različitim poljoprivrednim proizvodima i robom (raznim vrstama brašna, ovčjom vunom, salamom, svinjskom masti, slaninom, medom, košnicama, pivom, suhom riječnom ribom sušenom na zraku, ribama u špiritu / žesti, ribljom masti, čahurama svilene bube, cri-

¹⁸ Izuzetak iz navedenog broja činili su: *Ivan Kovačević* koji je godišnje sa 6 radnika ispreo i izradio 1.500 kg čarapa; *Petar Ajbek* je proizvodio čarape u obrtničkoj radionici sa tri radnika, a *Josip Bel* je godišnje sa 5 radnika izrađivao 1.000 kg čarapa. Selinčer & drug su imali 6 radnika koji su preli strojem i pleli čarape ručnim strojevima za pletenje.

¹⁹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Depozit br. 36 (1949.), Cuvaj, *Povijest trgovine, obrta i industrije Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, kutija 2, svezak III, 697.; Ivan VUČEVAC VINKOVČANIN, *Stari Vinkovci*, Vinkovci, 2004., 84, 85; „Domaće vijesti“, *Sriemske novine*, br. 45, Vukovar, 7. 11. 1891.

²⁰ Od žitarica gotovo 80% trošilo je domaće stanovništvo, a 20% se izvozilo.

jepom, raznim vrstama opeka i drugim proizvodima). Najviše kupaca bilo je iz Bačke, tj. obližnjih prekodunavskih mjesta. I lončarskim proizvodima se trgovalo na veliko. Gotovo svakodnevno su u vukovarskoj luci u drvene brodove tovarili crijep, lončarske i pećarske proizvode koji su se izvrsno prodavali u Vlaškoj i Moldaviji. Trgovalo se i drvnom sirovinom jer se, unatoč velikom šumskom bogatstvu vukovarskog kraja, u trgovištu nije razvila drvena industrija, nego se od druge polovice 19. stoljeća ubrzala sječa šuma i povećala trgovina drvnom građom, koja se najviše izvozila.²¹

* * *

Iako je gospodarski razvitak ovog dijela Hrvatske tekao sporije nego nekih drugih dijelova Carevine, od druge polovice 19. stoljeća državi postaje privredno značajan, i to posebice kada je Beč nastojao bolje iskoristiti dunavski plovni put u sklopu stvaranja trgovačkih veza s Perzijom preko Dunava i Crnog mora, a Dunav postaje „slobodna rijeka“ kojom se prevoze ratarski proizvodi kao glavni tereti. Sve je to krajem 19. stoljeća utjecalo da su jačale zamisli o povezivanju sjeverne Hrvatske, tj. Podunavlja s Jadranskim morem, te na ponovno pokretanje zamisli o spajanju Dunava i Save, a neko vrijeme i o spajanju Drave i Save prokapanjem kanala.²² Te početne zamisli o integralnom prometnom sustavu potakle su izradu (mnogih) projekata o prokapanju kanala Dunav – Sava (Vukovar-Šamac). Pri tome se isticalo ne samo prometno nego i geopolitičko značenje i Vukovara kao značajnog prometnog središta u ovom dijelu podunavskog bazena. Ta se zamisao javila, i javlja, logično u razdoblju/razdobljima kada pritisak količina roba (žitarice, posebice pšenica, šumska građa, duhan i ostali proizvodi, kao i stoka, tj. meso, vuna i dr.) i potreba za tim proizvodima na tržištu počinju naglašavati prednost vodenog prometa rijekama, posebice potreba poboljšanja i skraćivanja vodenih putova radi opsežnijeg otpremanja ili dopremanja raznovrsne robe. Pri tome su se žitarice srednjoeuropskog prostora prevozile, gotovo 100%, Dunavom preko Brajde do Crnoga mora na svjetsko tržište. U takovim prilikama je prokapanje kanala Dunav – Sava zamišljeno kao mogućnost da se iz sjevernih krajeva Carevine jeftinije i brže prevozi roba u južne krajeve vodenim putem, pogotovu ako bi se povezalo Podunavlje s Jadranskim morem / Mediteranom.²³

²¹ V. HORVAT / F. POTREBICA, „Uspom građanskog Vukovara...“, n. dj., 195; Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, „NA PODUNAVSKOM PROMETNOM...“, n., dj. 138.

²² Ideja o izgradnji kanala Dunav – Sava na potezu Vukovar – Šamac potječe iz 18. stoljeća, točnije 1753. godine, kada je trebao biti izgrađen tzv. terezijanski kanal.

²³ Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, „Rijeke Dunav i Sava te prvi projekti glede prokapanja kanala Dunav-Sava, *Časopis za suvremenu povijest*, 31 (2), Zagreb, 1999., 307-309.; ISTA, „Prokapanje kanala Dunav-Sava: zamisao s kraja 19. stoljeća“, *Scrinia slavonsica*, 2, Slavonski Brod, 403-414.; Mirela SLUKAN ALTIĆ, „Kanal Dunav-Sava kao razvojni čimbenik grada Vukovara: povijesni razvoj jednog projekta (u povodu 270. obljetnice prve ideje o gradnji kanala)“, *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja* (ur. Dražen Živić i Ivan Žebec), Zagreb – Vukovar, 2007., 339-343.

Tijekom 19. i prvog desetljeća 20. stoljeća austrijska i mađarska parobrodarska društva svakodnevno su, po redu vožnje od kraja ožujka do prosinca, prevozila putnike od Vukovara do Novoga Sada i obratno. Pri tome su parobrodi pristajali na postajama Bukin, Ilok, Čerević, a po potrebi i u Šarengradu. Putnici koji bi stigli u Novi Sad ili u Vukovar, a putovanje nastavljali željeznicom, voznu kartu za vlak, mogli su kupiti na parobrodu. Parobrodima istoga društva se moglo svakodnevno ploviti iz Vukovara do Budimpešte i nazad, a redovito je plovio i parobrod do Zemuna te dalje do rumunjskog mjesta Oršave. Manji putnički parobrod prijevoznika Đakovića iz Šarengrada svakodnevno je plovio na liniji Vukovar – Ilok – Palanka – Čerević – Beočin – Kamenica – Novi Sad i obratno.²⁴

Pri tome povoljan položaj tranzitnog područja nije iskorišten u potpunosti sve do posljednjeg desetljeća 19. stoljeća, i to zbog nedostatka tvrdih cesta koje bi npr. Vukovar vezale na višeslojni, trgovački smjer – od jugoistočnog panonskog i erdeljskog prostora preko rijeka Save i Kupe (Sisak - Karlovac) do sjevernog Jadrana. Trgovina od Vukovara prema Posavini odvijala se pošljunčanom cestom Vukovar – Negoslavci, a dalje prema Posavini teško se prometovalo neuređenim cestama pa je vrlo malo ratarskih proizvoda i živeža iz sela Posavine dopremano u Vukovar. Stoga su u posredničkoj trgovini gotovo isključivo sudjelovala mjesta vukovarske okolice. Stanje u trgovini i prometu značajnije se mijenja potkraj 19. stoljeća kada je pokrenuta izgradnja željezničkih pruga u Srijemu (1878. Dalj – Borovo – Vinkovci; sljedeće godine Borovo – Vukovar (dunavska obala) te više kraćih tzv. vicinalnih željezničkih pruga, preko kojih je uspostavljen izravni promet na tradicionalnom pravcu od Zemuna do obale Jadranskog mora. Tako je npr. radi iskorištavanja drvne (hrastove) građe izgrađena i puštena u promet 1886. željeznička pruga Vinkovci – Privlaka – Otok i Vrbanja – Gunja. Tri godine potom otvorena je pruga Brod na Savi do Nove Gradiške te su stanovnici Srijema preko Vinkovaca dobili izravnu željezničku vezu do Zagreba. Godine 1891. vukovarski gospodarstvenici i općina Vukovar izgradili su u trgovištu, vlastitim novcem, željeznički kolodvor i željezničku prugu do Borova. Naime, do tada vlak iz Vinkovaca ili Osijeka nije ulazio u Vukovar, nego je putnike iskrucavao na kolodvoru u Borovu, a tu su se putnici ukrcavali u omnibus ili fijaaker te vozili 4 km do Vukovara. To je putovanje, uz svu gužvu i presjedanje, trajalo 10 minuta. Posebice je bilo nezgodno putnicima iz Vukovara; oni su u Borovu čekali od pola do jedan sat na drugi vlak. Izgradnjom željezničkog odvojka do Borova Vukovar je dobio izravne veze za Vinkovce – Mitrovicu – Indiju – Zemun – Beograd; Osijek – Budimpeštu; Vinkovce – Vrpolje – Slavonski Šamac – Brod na Savi; Vinkovce – Brod na Savi – Sarajevo; u Vukovar su stizali i vlakovi na relaciji Sarajevo – Brod na Savi – Vinkovci;

²⁴ Domaće vijesti“, *Sriemske novine*, br. 18, Vukovar, 2. 5. 1891.; br. 46, Vukovar, 14. 11. 1891.; br. 47, Vukovar, 21. 11. 1891.; br. 35, Vukovar, 3. 5. 1893.; br. 75, Vukovar, 18. 9. 1897.; br. 4, Vukovar, 12. 1. 1910.

Zagreb – Brod na Savi – Vukovar; Zemun – Indija; Brčko – Vinkovci; Budimpešta – Osijek; Budimpešta – Subotica. Krajem rujna 1910. otvorene su dvije nove željezničke pruge koje su Vinkovce spojile s Osijekom, a preko Cerne sa Županjom. Te su pruge, s postojećim željezničkim spojevima, istaknule Vinkovce kao glavno željezničko središte Srijema i Slavonije. Naime, od tada su iz grada na Bosutu vodile željezničke pruge na 6 strana, i to prema Dalju, Brodu na Savi, Brčkom, Zemunu, Osijeku i Županji. Od Šida preko Morovića do Rače na Savi građena je željeznička pruga, koja je predana u promet 22. listopada 1912. godine. Uz putnički promet željeznicom je živo kolao i teretni promet.²⁵

* * *

Iako se Srijem u gospodarskom pogledu sporo mijenjao, jer je temelj gospodarstva stanovništva bila poljoprivreda ($\frac{3}{4}$ stanovnika bavilo se ratarstvom, i to uzgojem pšenice i kukuruza, kupusa, graška, krumpira, paprike i konoplje), ipak je od druge polovice 19. stoljeća u većim srijemskim mjestima započeo proces industrijalizacije. Doduše, pri tome treba istaknuti da zbog velikog uvoza robe, ograničenog lokalnog tržišta, skromnog kapitala i loših posljedica carinske politike imućniji građani nisu osnivali manufakture nego su novac ulagali u kupovinu zemlje ili kuća, pa u Srijemskoj županiji industrijalizacija, većinom, nije nastavak djelovanja obrtničkih ili manufakturnih pogona. Doduše, od druge polovice 19. stoljeća sve se više afirmira domaće poduzetništvo, i to u prehrambenoj privredi s primjenom moderne tehničke opreme (parni mlinovi za preradu žitarica) kao i u preradi šećerne repe s veleposjeda. No, industrijalizacija nije bila očita samo u prehrambenoj, tj. mlinskoj industriji nego i u raznovrsnim oblicima eksploatacije drvne građe (šumarije su u Vinkovcima, Babinoj Gredi, Otoku, Rajevom Selu i Starim Mikanovcima). U tom iskorištavanju prevladavala je proizvodnja hrastovih bačvarskih dužica te od kraja 19. stoljeća u Županji proizvodnja taniha (hrastovog ekstrakta), kao prva znatnija grana kemijske veleindustrije u Srijemu. Istodobno se iskorištavala i druga drvna roba s opsežnom i kvalitetnom sirovinskom osnovom iz srijemskih šuma, pa su prve parne pilane u Vinkovcima, Rumi, Mitrovici, Šidu, Zemunu, Vukovaru i drugim mjestima uglavnom djelo srijemskih trgovaca drvom ili veleposjednika. Istodobno treba istaknuti i razvoj cementne industrije, koja je imala značajan udio u ukupnoj veleindustriji Srijemske županije.²⁶

Stoga se i u Srijemskoj županiji, na prijelazu 19. u 20. stoljeće, stvaraju povoljniji uvjeti za modernizaciju pa u Vukovaru, Vinkovcima, Zemunu,

²⁵ Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, „NA PODUNAVSKOM PROMETNOM...“, n., dj.; V. HORVAT, *Obrt i trgovina u...*, n. dj. 90, 91.

²⁶ I. KARAMAN, *Hrvatska na pragu modernizacije (1750 – 1918.)*, Zagreb, 2000., 30 – 33, 195 – 200, 214, 215, 221, 224, 225.

Petrovaradinu i drugim većim mjestima dolazi do osuvremenjivanja proizvodnje i osnivanja industrijskih pogona pa su npr. 1908. u Srijemskoj županiji 82 industrijska poduzeća od kojih je npr. 13 u Vukovaru, i to: pivovara, *Jakov Puhu* – kružna peć (izrada opeka), *Branislav Greić* - kružna peć (izrada opeka), *Goldarbeiter & Lobković* - krečana, *Banheyer Ivan* i sin - parna pilana, *Jakov Pailz* - parna pilana i stolarnica, Podružnica „Hungarie“, tvornice konoplje d. d. iz Vrbasa, *Paunović N.* - paromlin i parno kupalište, *Bier Eduard* i sin, tvornica octa, *Grend L. H.* - tiskara i knjigovežnica, županijska tiskara Srijemske novine, Tvornica soda-vode d. d., Vukovarska kudeljara i predionica d. d. koja je imala osvjetljenje i parni stroj od 540 KS. Pred Prvi svjetski rat djeluju i pilana *Steiner* te Tvornica finije drvene robe i furnira „Braća Harsch“.²⁷

* * *

Od druge polovice 19. stoljeća srednja Europa, koja se naglo usmjerila prema industrijalizaciji, bila je pogodno tržište za srijemsko žito, drvo i stoku, ali je za sve to trebalo znatnije razviti postojeće novčarstvo i omogućiti brži prijenos novca. Doduše, postojeće novčarsko poslovanje u Vukovaru, Vinkovcima, Zemunu i Petrovaradinu djelovalo je unatoč ograničenom raspoloživom kapitalu, jer je u Srijemu u kreditiranju velikih poslova veliku ulogu imao austro-ugarski kapital (i njegovi interesi), a samo je manjim dijelom u tim poslovima sudjelovalo domaće građanstvo. Prvi novčarski zavod bila je Vukovarska štedionica osnovana 1869. godine, a djelovala je pola stoljeća. Štedno i pripomoćno društvo druga je vukovarska velika banka koja je od 1876. djelovala kao Srijemsko štedioničko i eskomptno dioničko društvo. Srpska kreditna zadruga osnovana je 1899., a devet godina potom postaje Srpska kreditna banka. Njemačka štedionica osnovana je 1. svibnja 1904. i u nju su ulagali zemljoposjednici njemačke narodnosti. To je ponukalo vukovarske Hrvate da do kraja te godine osnuju Hrvatsku dioničku štedionicu s početnom glavnicom od 150.000 kruna. Prva hrvatska štedionica iz Zagreba otvorila je u Vukovaru 21. siječnja 1912. svoju podružnicu koja je preuzela tadašnju Vukovarsku štedionicu. Gradska štedionica Vinkovci osnovana je u istoimenom mjestu 1872. godine. Prva vinkovačka vjeresijska banka osnovana je 1883. s glavnicom od 30.000 forinti podijeljenih u 300 dionica. Dioničari su bili pretežito Židovi i Nijemci. Banka je otvorila podružnicu u Nijemcima. Gotovo istodobno osnovano je vinkovačko Uložno i pripomoćno društvo kao zadruga koja se početkom 1895. transformirala u Vinkovačku eskomptnu banku koja je imala podružnicu u Šidu. U posljednjem desetljeću 19. stoljeća osnovana je Srpska zanatlijska i ratarska kreditna zadruga koja je početkom 1911. prerasla u Srpsku štedionicu s početnom glavnicom od 600.000 kruna. U Vinkovcima je u ožujku 1912. osnovana Banka za trgovi-

²⁷ HDA, Cuvaj, Depozit 36, kutija 1, svezak II, 614., Statistički podaci o broju obrtnika i tvorničkih pothvata godine 1908. u Srijemskoj županiji; kutija 2, svezak III, 697.

nu, obrt i gospodarstvo, a u listopadu te godine podružnicu otvora Prva hrvatska štedionica iz Zagreba. Na području Srijemske županije kapital su plasirale brojne banke iz Budimpešte i Beča, a značajna ulaganja kapitala imala je i Krajiška investicijska zaklada²⁸. Šidska štedionica osnovana je i istoime-nom mjestu početkom 1885. godine. U Šaregradu je 22. svibnja 1887. osno-vana Štedna i pripomoćna zadruga koja je 12. svibnja 1901. prerasla u Hrvatsku narodnu štedionicu. U Lovasu je 1891. godine Lovaska dionička štediona s početnom glavnicom od 30.000 kruna. S isto tolikom glavnicom utemeljena je 1902. u Lovasu i Srijemska dionička štediona.²⁹

Društveni život – građanske udruge

Druga polovica 19. stoljeća posebice je označila novo doba i sve snaž-nije jačanje novoga staleža, tj. građanstva koje je postupno preuzimalo vo-deću ulogu. Trgovišta uz gradove šire se preko teritorijalnog okvira, kojeg su se dugo držali. Građanske kuće u Vukovaru, Vinkovcima, Zemunu, Petro-varadinu i drugim mjestima dobivaju na dimenzijama, skromni ukrasi postaju sve bujniji i kako su se njihovi vlasnici bogatili više se nisu njihove kuće razlikovale od gradskih plemićkih palača. Posebno se pažnjom podižu upravne zgrade, u čijim se oblicima morala jasno očitovati moć lokalne upra-ve. Razvoj gradova i građanstva donio je još jednu osebujnu pojavu: društ-veni život, u kojem se osim privatnih zabava i okupljanja, velikim dijelom počinju voditi organizirano brojne i raznolike udruge. Diljem mjesta Srijem-ske županije osnivaju se različita društva – npr. u Vukovaru od 1878. djeluju Hrvatsko pjevačko društvo „Dunav“ i Srpsko pjevačko društvo „Javor“, a u Vinkovcima Pjevačko i glazbeno društvo „Sloga“ (1872. – 1886.), Hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo „Relković“ (1901.) i Srpsko pjevačko društvo „Vila“. Djelovalo je i više dobrotvornih društava za pomoć siromašnim stan-ovnicima, učenicima i šegrtima. Ta su se društva nazivala gospojinska jer su ih vodile bogate građanke, a često su organizirana na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi. Tako je npr. 31. prosinca 1891. utemeljeno Prvo vinkovačko opće gospojinsko društvo koje je imalo 260 članica. U potonjem vremenu je društ-vo promijenilo naziv u Hrvatsko gospojinsko dobrotvorno društvo iz kojeg je četrdesetak godina potom nastala Hrvatska žena. Gotovo jednaku popular-

²⁸ Naredbama Ministarstva rata Austro-Ugarske Monarhije od 8. lipnja 1871. i 15. srpnja 1881. izlučeno je 17.000 ha zrelih šuma hrasta lužnjaka u korist Krajiške investicijske zakla-de sa svrhom da se od utrška posječene hrastovine osnuje više stalnih zaklada čiji bi prihod služio za prosvjetu, izgradnju komunikacija, natapanje i odvodnju, te pošumljavanje. (Prihod od glavnice poslužio je za financiranje uprave, izgradnju željezničkih pruga, cesta, mostova, melioraciju, savskih nasipa, pošumljavanje krša, gradnju škola i drugo.)

²⁹ R. HORVAT, *Srijem – naselja...*, n. dj.; Tomislav ŠALIĆ, *Vinkovački leksikon*, Vinkovci, 2007., 40, 480, 481.

nost stekla su i dobrovoljna vatrogasna društva osnivana krajem 19. i početkom 20. stoljeća gotovo u svim srijemskim mjestima. U radu većine tih društava sudjelovali su vukovarski grofovi Eltz, i to kao pokrovitelji i podupirući članovi. U Vukovaru, Vinkovcima, Zemunu i Petrovaradinu održavane su i brojne društvene zabave: od zabava na ledu, pa do onih najčešćih – nikolinških i silvestarskih. Većina tih zabava bila je i izvor prihoda za društveni rad. Međutim, unatoč svemu ipak u pojedinim segmentima društvenog i kulturnog života nije zaboravljena staleška podjela pa su npr. u dvorcu Eltz u Vukovaru priređivane zabave i prijemi za plemiće s okolnih vlastelinstava, za visoke županijske činovnike i druge imućne građane. Uz sve navedeno najpopularnija su ipak bila okupljanja u brojnim čitaonicama, koje niču gotovo u svim srijemskim mjestima. Čitaonice su ne samo nabavljale knjige i novine, nego su bile i kulturna stjecišta gdje su se okupljali istaknuti mještani, a organizirana su brojna predavanja, priredbe, plesovi i koncerti. Tako je npr. Hrvatska čitaonica u Vinkovcima osnovana 9. kolovoza 1875. nastojanjima „rodoljubnih profesora, učitelja, odvjetnika, umirovljenih časnika i činovnika“. U Tovarniku je djelovala od 1894. godine te od 1903. prerasla u Hrvatsku seljačku zadrugu. Hrvatska čitaonica je u Šaregradu otvorena nastojanjem Andrije Lukačevića i Viktora Lauera, a mađarsko društvo „Julijan“ je u Erdeviku 1907. otvorilo pučku školu na mađarskom jeziku. I u ostalim mjestima npr. Rumi, Mitrovici, Šidu, Erdeviku, Županji... čitaonice su središte društvenog života i glavna kulturna institucija. Gotovo istodobno su nicala diljem Srijema i razna sportska društva, posebice srijemski sokol, koji je podijeljen na nacionalnoj osnovi privlačeći na „gombanje“ začuđujuće velik broj stanovnika; u Vukovaru je 17. siječnja 1886. osnovano prvo društvo hrvatskog sokola u sjeveroistočnoj Hrvatskoj, a potom je slijedio osnutak u Mitrovici, Vinkovcima (1905.), Iloku (1906.), Sotinu i Tompojevcima kao podružnice vukovarskog Sokola (1907.), Županji i drugim mjestima. Bilo je tu i brojnih nogometnih, teniskih, lovačkih i drugih udruga.³⁰

* * *

Ukratko, za svakoga se moglo pronaći ponešto. Svojim djelovanjem ta su društva i udruge jako obogatili društveni život u mjestima gdje su djelovale, a mnoge su bitno utjecale i na razvoj svojih mjesta. Neke od njih, bilo da su ostale u potonjem vremenu pod prvotnim ili promijenjenim nazivom, svojim uspješnim djelovanjem postale su zaštitni znak srijemskoga kraja.

³⁰ T. ŠALIĆ, *Vinkovački...*, n. dj.; Mirko HUNJADI, „Vinkovački vremeplov“, *Vinkovački spomenar* (ur. Martin Grgurovac), Vinkovci, 2008., 234; R. HORVAT, *Srijem – naselja...*, n. dj.; Nikola ANDRIĆ, *Iz starog Vukovara*, knj. 35, Vinkovci, 1994., 94, 95; V. HORVAT / F. POTREBICA, „Uspon građanskog Vukovara...“, n. dj.; Z. VIRC, *Hrvatski sokol...*, n. dj., 12-18, 30, 31, 35, 36.

Umjesto zaključka

Srijemska županija je u drugoj polovici 19. stoljeća najveća u istočnom dijelu Kraljevine Hrvatske i Slavonije s oko 400.000 stanovnika naseljenih u 10 kotareva i 152 upravne općine. Gradovi Mitrovica, Petrovaradin, Karlovci i Zemun su imali izdvojen položaj i status slobodnog kraljevskog grada. Središnja uprava Srijemske županije nalazila se u trgovištu Vukovaru, koji gradom postaje tek 25. studenoga 1919. godine. Cjelokupno područje Srijemske županije, zahvaljujući položaju na podunavskom prometnom pravcu, susretište je naroda i religija, multinacionalna sredina u kojoj su kompleksna povijesna zbivanja modelirala naseljenost te gospodarske i društvene prilike.

Druga polovica 19. stoljeća posebice je označila novo doba i sve snažnije jačanje novoga staleža, tj. građanstva koje je postupno preuzimalo vodeću ulogu. Doduše, u tom vremenu gospodarski razvitak ovog dijela Hrvatske tekao je sporije nego nekih drugih dijelova Carevine, ali državi Srijemska županija postaje privredno značajna od kada je Beč nastojao bolje iskoristiti dunavski plovni put što je izravno utjecalo na proces industrijalizacije. Istodobno je razvoj gradova i građanstva donio još jednu osebujnu pojavu: društveni život, u kojem se osim privatnih zabava i okupljanja, velikim dijelom počinju voditi organizirano brojne i raznolike udruge koje su obogatili društveni život u mjestima gdje su djelovale te s vremenom postale zaštitni znak srijemskoga kraja.

Summary

THE COUNTY OF SRIJEM IN THE SECOND HALF OF THE 19TH AND THE EARLY 20TH CENTURY

(A review of the economy and social life)

In the first half of the 19th century the County of Srijem was the biggest county in the eastern regions of the Kingdom of Croatia and Slavonija, with roughly 400,000 inhabitants in ten districts and 152 administrative municipalities. The towns of Mitrovica, Petrovaradin, Karlovci, and Zemun enjoyed privileged position and royal borough status. Market town Vukovar was the seat of the central administration of the County of Srijem, but Vukovar was granted town status only on November 25th, 1919. Positioned on the Danubian traffic route, the entire area of the County of Srijem was a meeting place of nations and religions, a multinational environment in which complex historical events shaped population density and economic and social circumstances.

The second half of the 19th century in particular was an introduction into a new era in which the new social class, citizens, was gradually growing stronger and assuming the leading role. True, the economy of this Croatian region was developing more slowly in this period than the economy of some other regions in the Monarchy, but the economic importance of the County of Srijem for the whole country increased drastically after Vienna decided to put the Danube waterway to a better use, which affected the industrialization process directly. The development of cities and citizens brought another peculiar phenomenon with it: the social life, in which a variety of organized associations surfaced in addition to private parties and gatherings, enriching social life in the towns in which they were active, and in time developing into a trademark of the Srijem area.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: County of Srijem, economy, social life, 19th century (second half), early 20th century, Vukovar, Ilok, Vinkovci.